

В. М. Шевчук,

професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ВПЛИВ НАУКОВИХ ІДЕЙ Л. Ю. АРОЦКЕРА НА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У сучасній криміналістиці розроблення та вивчення проблем тактичних операцій судового провадження на сьогодні становить один із перспективних напрямів теорії тактичних операцій, що потребує додаткового поглибленого дослідження й осмислення. Обґрунтування необхідності розроблення та застосування тактичних операцій під час судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень, у першу чергу, пов'язано із науковими розробками Л. Ю. Ароцкера¹. До того ж, упровадження нового КПК України суттєво змінило не тільки специфіку застосування тактичних операцій, а й можливість їх поширення не тільки на досудове розслідування, а й судове провадження. Так, у ч. 3 ст. 333 КПК України передбачено застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження. Зокрема, у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії.

Певний науковий інтерес являють собою пропозиції окремих науковців стосовно виокремлення й дослідження тактичних операцій і комбінацій у судовому провадженні. Так, на думку С. Б. Россинського, тактична комбінація – це визначена сукупність тактичних прийомів, слідчих і *судових дій*, яка має за мету вирішення конкретного завдання попереднього розслідування або судового розгляду й обумовлена цією метою та слідчою ситуацією. Уключення судових дій до числа елементів, які складають тактичну комбінацію, науковець мотивує такими причинами: а) процесуальне розмежування слідчих і судових дій, які викликають і криміналістичну їх диференціацію; б) розширення кола суб'єктів здійснення тактичної комбінації, до числа яких можна віднести суд і суддю; в) можливість її реалізації не лише на попередньому слідстві, а й у суді².

На наш погляд, розширюючи сферу застосування тактичних комбінацій і операцій, уводячи до числа суб'єктів їх здійснення суд, можемо вести мову про *тактичні комбінації й операції в судовому провадженні*. Слушним є твердження С. Ю. Якушина, що стосовно стадії судового слідства прикладом практичної реалізації складної тактичної комбінації може слугувати обрання судом (і сторонами)

¹ Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве: монография. М.: Юрид. лит-ра, 1964. 223 с.

² Россинский С. Б. Обыск в форме специальной операции: учеб. пособ. для вузов / под ред. В. Н. Григорьева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. С. 19–20.

оптимальних тактичних прийомів і лінії поведінки з учасниками слідства в умовах конфліктної ситуації (наприклад, при відмові від надання показань, при неправдивих свідченнях, самообмові тощо). Вирішенню подібних ситуацій може слугувати застосування комплексу судових, організаційно-технічних, розшукових дій і заходів, що охоплює: а) початковий судовий допит осіб, які дають узгоджені й правдиві свідчення; б) виїзд складу суду на місце події; в) проведення судового огляду; г) пред'явлення для огляду речових доказів; д) проведення визнання в суді; е) застосування (за необхідності) дисциплінуючих засобів до порушників порядку в залі судового засідання та ін.¹

Певною новелою та науковою зацікавленістю являють собою пропозиції окремих науковців стосовно виокремлення та дослідження тактичних завдань у судовому провадженні². У цьому відношенні О. С. Князьков зазначає, що в судовому розгляді, як і на стадії досудового розслідування, жорстка класифікація тактичних завдань можлива лише на основі системного взаємозв'язку певного виду тактичних завдань та судово-слідчої ситуації, що вимагає її оптимізації шляхом прийняття відповідних тактичних рішень і застосування операційних тактичних засобів певного виду³.

Разом із тим, аналіз робіт, присвячених проблемам тактико-криміналістичного забезпечення судового розгляду, показує, що висвітлення питань тактичних завдань судового провадження обмежується лише їх найменуванням. Так, А. Ю. Корчагін зазначає, що загальні тактичні завдання державного обвинувача полягають в ефективному дослідженні наданих доказів, у прагненні до створення умов для всебічного, об'єктивного та повного дослідження доказів, у своєчасному виявленні та нейтралізації спроб помилкового спростування, фальсифікації, підміни доказів, у заповненні в суді неповноти досудового розслідування, у протидії спробам підсудного ухилитися від кримінальної відповідальності⁴. Очевидно, що такий підхід до формулювання тактичних завдань об'єктивно вимагає подальшого розкриття їх змісту та деталізації.

На наш погляд, тактичні завдання в судовому розгляді ситуаційно зумовлені, впливають з обставин, що підлягають установленню, спрямовані на розв'язання проміжної мети судового провадження, вирішення якої потребує застосування тактичних засобів (тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій). Завдання досудового розслідування і судового розгляду насамперед відрізняються цільовою спрямованістю. Якщо в першому випадку це, передусім, формування (виявлення, фіксація й засвідчення) доказів, то для судового розгляду це здебільшого дослідження (перевірка й оцінка) доказів, зібраних у досудовому провадженні, а також нових доказів, наданих суду⁵. Слід виокремлювати тактичні завдання, що потребують свого вирішення суддею, прокурором-державним обвинувачем, захисником. Зважаючи на викладене, заслуговує на увагу дослідження тактичних завдань з урахуванням стадійності кримінального провадження. Зокрема, за цією підставою можна виокремити такі тактичні завдання: а) досудового розслідування; б) судового провадження; в) тактичні завдання, що потребують свого вирішення до початку досудового розслідування, наприклад, тактичні завдання виявлення ознак злочину.

Тактичні завдання судового провадження стосуються, зокрема, забезпечення: перевірки показань обвинуваченого; перевірки самообмови обвинуваченого; перевірки показань свідка; перевірка показань потерпілого; захисту доказів; захисту свідків; захисту потерпілих; огляду документів у суді та ін. Виходячи з цього можна виокремити такі тактичні операції судового провадження: «Перевірка показань обвинуваченого», «Перевірка самообмови обвинуваченого», «Перевірка показань свідка», «Перевірка показань потерпілого», «Захист доказів», «Захист свідків», «Захист потерпілих», «Документ» та ін.

Для прикладу можна розглянути тактичну операцію судового провадження «Перевірка алібі обвинуваченого». Обвинувачений Д., відмовившись від колишніх показань, заявив алібі. Прокурор при допиті докладно з'ясував, у якому місці знаходився підсудний у день злочину, із якою метою, що робив, кого бачив. Потім із метою перевірки зазначених обставин заявив клопотання перед судом викликати до суду названих підсудним свідків, витребувати документи, що підтверджують його перебування

¹ Якушин С. Ю. Криминалистическая тактика: вопросы теории и практики: учеб. пособие. Казань: Казан. ун-т, 2010. С. 50.

² Ароцкер Л. Е. Знач. твір; Козутич І. І., Нор В. Т. Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ: наук.-практ. посібник. Львів, Київ: Тріада плюс, Алерта, 2010. 428 с.

³ Князьков А. С. Тактическая задача как элемент поисково-познавательной деятельности субъектов доказывания по уголовному делу // Вестн. Томск. гос. ун-та, 2011. № 2. С. 27–28.

⁴ Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2008. С. 133.

⁵ Козутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2010. С. 17.

в конкретний день у зазначеному місці. Допитані свідки показань підсудного не підтвердили, на підприємстві ніяких документів, які підтверджують його перебування в зазначений день на робочому місці, не було. Переконавшись у тому, що всі його заяви ретельно перевіряються та спростовуються, Д. повернувся до колишніх правдивих показань.

Отже, у судовому провадженні була проведена тактична операція «Перевірка алібі обвинуваченого». Модель структури цієї тактичної операції може включати такі елементи: *Тактичне завдання* – забезпечення перевірки алібі обвинуваченого. *Мета* – підтвердження або спростування алібі обвинуваченого. *Учасники* – суддя, прокурор-обвинувач, потерпілий, захисник, спеціалісти, знання яких необхідні для перевірки алібі обвинуваченого. *Засоби тактичної операції*: допит обвинуваченого Д., який заявив алібі; допит осіб, на яких посилається заявник або які за обставинами справи можуть підтвердити або спростувати алібі; допит свідків, котрі можуть підтвердити факт знайомства суб'єкта алібі з особою, яка це алібі підтверджує, а й можливо факт знаходження заявника в цієї особи; витребування документів, що підтверджують перебування суб'єкта алібі в конкретний день у зазначеному місці; одночасний допит декількох учасників кримінального провадження стосовно виявлених розбіжностей; застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України) та ін.

Таким чином, під тактичною операцією судового провадження слід розуміти систему судових, організаційно-технічних та інших дій, обумовлених судовою ситуацією та спрямованих на вирішення окремого тактичного завдання в ході судового розгляду. Такі завдання ситуаційно зумовлені, впливають з обставин, що підлягають установленню, спрямовані на розв'язання проміжної мети судового провадження, вирішення якої потребує застосування тактичних засобів. Відповідно до окремих тактичних завдань судового провадження розробляються відповідні тактичні операції.

Міністерство юстиції України
Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса

Ароцкерівські читання

*Збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції,
присвяченої 90-річчю від дня народження видатного
вченого-криміналіста, доктора юридичних наук,
професора Л. Ю. Ароцкера*

*м. Полтава,
25 травня 2017 р.*

Харків
«Право»
2017

УДК 343.98
ББК 67г+67.9(4УКР)6
А 84

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (протокол № 4 від 29.03.2017)

Проведення засідання зареєстровано Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (посвідчення № 670 від 1 грудня 2016 р.)

Редакційна колегія:

Клюєв О. М., директор Харківського НДІСЕ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України (голова редколегії);

Шепітько В. Ю., завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України (співголова редколегії);

Сімакова-Єфремян Е. Б., заступник директора з наукової роботи Харківського НДІСЕ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (відповідальний секретар редколегії);

Свідерський О. О., заступник директора з експертної роботи Харківського НДІСЕ;

Петрова І. А., завідувач лабораторії Харківського НДІСЕ, доктор юридичних наук, професор;

Ольховський В. О., завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор;

Дереча Л. М., завідувач сектору Харківського НДІСЕ, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник;

Хоша В. В., учений секретар Харківського НДІСЕ, кандидат юридичних наук;

Дьяченко О. Ф., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Відповідальний за випуск: О. Ф. Дьяченко

Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в надрукованих матеріалах, несуть автори. Деякі доповіді мають дискусійний характер, оскільки їх автори висловлюють свою особисту думку, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії, і несуть персональну відповідальність за достовірність наведених фактів і відомостей.

Ароцкерівські читання : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МІОУ, ХНДІСЕ. — Харків: Право, 2017. — 190 с.

ISBN 978-966-937-203-1

Збірник містить матеріали, у яких відзеркалено значний внесок Л. Ю. Ароцкера в розвиток теорії криміналістики та судової експертизи. Особливу увагу приділено деяким дискусійним питанням теорії й практики судової експертизи, криміналістики та кримінального процесу, застосуванню новітніх способів і технологій криміналістичної техніки й тактики, спеціальних знань у судочинстві.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, суддів, судових експертів, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

ББК 67г+67.9(4УКР)6

ISBN 978-966-937-203-1

© ХНДІСЕ, 2017
© Видавництво «Право»

Наукове видання

Ароцкерівські Читання

**Збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції,
присвяченої 90-річчю від дня народження видатного
вченого-криміналіста, доктора юридичних наук,
професора Л. Ю. Ароцкера**

**м. Полтава,
25 травня 2017 р.**

Комп'ютерна верстка С. О. Сілічева

Підписано до друку 15.05.2017. Формат 84 × 108 ¹/₁₆.
Гарнітура Times. Друк лазерний.
Ум. друк. арк. 11,88. Наклад 200 прим. Вид. № 1666

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
Email для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
Email для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Друк: ФОП Сілічева С.О.
61024, м. Харків, пл. Героїв Небесної Сотні, 4, оф. 1